

Treća glava knjige (112—182) govori o razdoblju hrvatske povijesti od 1835. do 1847. godine. Opet su prvo prikazane gospodarske prilike u sjevernoj Hrvatskoj iz pera I. Karamana. Zatim slijedi Šidakov tekst koji govori o preporodnom pokretu do stvaranja stranaka (1841), zatim o političkoj borbi u banskoj Hrvatskoj do zabrane ilirskog imena (1843), o preporodnom pokretu do reforme Hrvatskog sabora (1845) i o preporodnom pokretu do konačne pobjede narodnog jezika (1847). U ovom razdoblju bilo je došlo do jačanja udjela trgovačkog građanstva u manufakturno-industrijskom poduzetništvu. Razvija se izrada svile, proizvodnja stakla, prerada šećerne repe, prerada drvene građe i brodogradnja. Otvoren je i prvi novčarski zavod (1846, Prva hrvatska štedionica). Na Savi se pojavljuje prvi parobrod. Žarište preporodnog pokreta postao je Zagreb, a glavna preporodna akcija odvija se preko *Danice*, u kojoj se tiskaju najznačajniji preporodni tekstovi. Gaj radi na uvođenju latiničke ortografije i zajedničkog književnog jezika. Usporedo vodi i tajnu djelatnost u Rusiji. U ovom razdoblju ugarski Srbi pružaju sve jači otpor ilirizmu, tj. ilirskom imenu. Nastaju i prve stranke u Hrvatskoj: ilirska (narodna) i mađaronska. Poslije zabrane ilirskog imena, u siječnju 1843, u Zagrebu jača cenzura, a ilirci prenose svoje akcije u Beogradu. Velik značaj imao je Hrvatski sabor 1845. godine. Napokon je preporod postigao jedan značajan uspjeh kada je Sabor 23. X. 1847. proglasio narodni jezik (ilirsku štokavštinu) »diplomatičkim«, tj. službenim u Hrvatskoj. Jedno od pitanja koje se u to vrijeme postavilo pred Sabor, bilo je i pitanje oslobođenja kmetova.

Veći dio teksta o Dalmaciji u razdoblju 1835—47, Grabovac je posvetio pojavi *Zore dalmatinske*, što je bila »odlučna prekretnica u životu Dalmacije ne samo na kulturnom nego, što je posebno važno, i na nacionalnopolitičkom planu«. Strčićev tekst o Istri u istom razdoblju govori o administrativnom uređenju, privredi, prosvjeti i kulturi i o narodnim i političkim prilikama.

Na kraju knjige dane su osnovne informacije o izvorima i literaturi za hrvatsku povijest u preporodnom i preporodnom razdoblju, kronologija najvažnijih događaja u hrvatskoj povijesti 1750—1848. i kazalo imena.

Damir Agičić

Drago Rokсандić, *Vojna Hrvatska: La chroatie militaire. Krajiško društvo u Francuskom Carstvu (1809—1813)*, I-II, Zagreb 1988.

Strukturalna historija, pojam koji se pojavio u francuskih »analista« (»škole« oko časopisa *Annales, Economies, Sociétés, Civilisations*), sve više se širi i u jugoslavensku historiografiju, obilježavajući interes

za ispitivanje svih područja povijesnog i društvenog života. Inspirisan idejama te francuske »nove historije«, dr. Drago Roksandić u svojoj knjizi *Vojna Hrvatska*, na temelju obavijesti iz brojnih izvora, oslikava društvenu stvarnost na tom prostoru u razdoblju francuske vladavine od 1809. do 1813. godine. Međutim, unutar tog vremenskog određenja Roksandić ne ispituje događaje koji su svrha sami sebi, već te događaje, koji, nesumnjivo, pripadaju pojavama »kratkog trajanja«, sagledava u širem vremenskom i prostornom kontekstu, prevladavajući i tradicionalistički pristup u historijskom istraživanju i okrećući se od »povijesti-priče« ka »povijesti-problema«. Roksandić, shodno osnovnim postavkama strukturalne historije, ne odbacuje historiju, ne odbacuje potrebu istraživanja događaja, ali ih on ne promatra izvan društvene zbilje, već ih integrira u splet drugih događaja i smješta u određenu historijsku cjelinu. Takvim metodološkim usinjeravanjem, služeći se kvantitativnim i kvalitativnim metodama ispitivanja, Roksandić je napisao knjigu koja nije samo povijest Vojne Hrvatske u vrijeme francuske vladavine, nego povijest krajiškog društva od sredine XVIII do sredine XIX stoljeća. Uočavajući i prateći kvalitativne preobražaje društvenih struktura u širem vremenskom razdoblju, Roksandić piše historiju koja ne ostaje na razini površnosti, jer, ono što je na površini nije nužna suština događaja već njegov opažaj. Povijest je napisana na jednoj mnogo dubljoj razini, a Roksandić je ovom knjigom pokazao da se dubinski preobražaji društvenih struktura mogu sagledati jedino interdiscipliniranom metodologijom.

Vojna Hrvatska je onaj dio vojne krajine koji se u razdoblju od 1809. do 1813. nalazio u sastavu Napoleonovih ilirskih pokrajina, a u teritorijalno-upravnom pogledu bio je razdijeljen u četiri regimente Karlovačke generalne komande i dvije regimente Banske generalne komande, iako pod francuskom vlašću nisu bile tako dijeļjene, već su se razlikovale po rednim brojevima od prve do šeste: prva je bila lička, druga otočacka, treća ogulinska, četvrta slunjska, tj. sve četiri karlovačke regimente imale su isti redni broj kao pod austrijskom vlašću, dok je Prva banska bila peta, a Druga banska regimenta šesta. Povijest toga teritorija Roksandić je u svojoj knjizi podijelio u devet glava, mada bi se, generalno uzevši, knjiga mogla podijeliti u tri osnovna dijela: prvi dio obrađuje strukturu krajiškog društva i strukturalne promjene od sredine XVIII stoljeća do uspostavljanja francuske vladavine; drugi, najopširniji dio, povećan je burnim godinama francuske vladavine i krajiškom društvu u tom razdoblju, dok treći dio ukazuje na socijalne i političke uvjetovanosti ideologija inicijalnih faza hrvatske i srpske nacionalne integracije.

Osnovna karakteristika krajiškog društva je u tome da je to apsolutno militarizirano društvo u kojem je starost bila nepoželjna. Zbog učestalih ratova krajem XVIII i početkom XIX stoljeća i du-

gotrajne odsutnosti muškog stanovništva zaoštrava se agrarna kriza u krajiškom društvu, što dovodi do deagrarizacije koju ne karakterizira razvoj obrta i trgovine, već »povratak« stočarstvu, odnosno tradicionalnijim načinima proizvodnje i društvenog života općenito. Međutim, ne radi se o »povratku« na staro »laško« stočarstvo, nego je to stočarstvo koje je usklađeno s potrebama stalno naseljenih patrijarhalnih domaćinstava.

U vrijeme francuske vladavine, krajiško društvo u Vojnoj Hrvatskoj je u neprekidnom previranju, mada je teško razlučiti faze toga previranja, jer se međusobno miješaju u kraćem ili dužem vremenskom trajanju. Na ovom prostoru nije postojao niti jedan društveni sloj koji bi podržao francusku vlast, što je dovelo do toga da Vojna Hrvatska, kao ni ilirske pokrajine u cjelini, nisu nikada dovoljno integrirane u francuski sistem. Francuska je vlast u Vojnoj Hrvatskoj otpočela i završila kao osvajačka, mada se u međuvremenu trudila biti nešto drugo. Krajišnici su, bez obzira što je garnizonska služba bila strana krajiškom društvu, morali ići u garnizone u ilirskim pokrajinama izvan Vojne Hrvatske, kao i ratovati širom glavovitih evropskih ratišta, sve do ruskih bespuća, dok su u samoj Vojnoj Hrvatskoj vladali neimaština i strah pred nezvjesnom budućnošću. Karakteristiku francuske vladavine u Vojnoj Hrvatskoj od 1809. do 1813. Roksandić je sažeo na kraju knjige, ističući da su francuske vlasti u tom razdoblju bile vjerne Marmontovu načelu da se stanovnike Vojne Hrvatske »može civilizirati samo silom... Vojna Hrvatska, zemlja bez tamnica, bila je i dalje tamnica«.

U vrijeme proglašenja ilirskih pokrajina procesi nacionalne integracije na jugoslavenskom tlu nisu bili na istoj razini inicijalne faze. Napoleon je to znao, ali je vjerovao da se radi o inicijalnoj fazi nacionalne integracije »Ilira«, pa se stoga i odlučio za pluralni naziv »ilirske pokrajine«, što je trebalo da asocira na otvorenost granica i za ostale »ilirske« zemlje koje bi se ujedinile na jednom teritoriju i time postale trajna prijetnja po integritet Habsburške Monarhije. Bio je to francuski model potiskivanja zasebnih pokrajinskih imena, koji na ovom prostoru, ipak, nije uspio. Ali, stvaranje ilirskih pokrajina predstavlja i uvod u novu istočnu politiku Francuskog Carstva, a izabrano ime je obavezivalo na dalja osvaajanja. »Sukob s Ruskim Carstvom ima svoje balkansko ratište«. Ilirske pokrajine, koje su bile predodređene postati svojevrsno krajište, a ne samo Vojna Hrvatska, koja je tim prije bila predodređena ostati u svom krajiškom uređenju, doista su bile stvorene »i da bi bile slavenska zemlja protiv slavenskog svijeta«.

U zatvorenom krajiškom društvu Vojne Hrvatske teku procesi hrvatske i srpske nacionalne integracije, ali je uočljiv vrlo visok stupanj njihove interrelacioniranosti, »neovisno o tome da li se međusobno potiču, usporavaju ili osporavaju, budući da su Hrvati i Srbi izrazito izmiješani u tom prostoru«. Ipak, postoje i znatne razlike u procesima hrvatske i srpske nacionalne integracije na ovom

tlu, budući da Vojna Hrvatska predstavlja »rubni prostor« srpske nacionalne integracije, dok je to »težišni prostor« hrvatske nacionalne integracije. Otkrivajući pojedina obilježja tih procesa i promatrajući ih na dvije razine — regionalnoj i univerzalnoj — Roksandić je uspio da ponudi brojna originalna rješenja, mada je najveća vrijednost ovog dijela njegove knjige u novom pristupu uočavaju problema, čak i onih za koje nije ponudio nikakva odgovara.

Knjiga dr. Drage Roksandića, koja u centru ispitivanja ima jedan relativno mali i jasno omeđeni teritorij u kratkom vremenskom razdoblju, dokazuje da regionalna historija, ako se težište istraživanja stavi na historiju društva, a ne pojedinačnih i izoliranih činjenica, predstavlja nužnu stepenicu ka znanstvenom ispitivanju strukturalnih procesa »dugog trajanja« u širim cjelinama. Roksandićeva knjiga, inspirativna s metodološkog stanovišta, pobuđuje pažnju znanstvene javnosti i to podjednako historičara, sociologa i filozofa povijesti.

Husnija Kamberović

Nikša Stančić, *Gajeva »Još Horvatska ni propala« iz 1832—33. Ideologija Ljudevita Gaja u pripremnom razdoblju hrvatskog narodnog preporoda*. Izd. »Globus«, Zagreb 1989, 178 + XLVIII faksimila.

Jedan je ugledni historičar zapisao da su nacionalni prepородi otpočeli anegdotski kao pokret izolirane manjine, toliko male da je izgledalo da bi historija prepородa završila ako bi se slučajno krov kafane srušio na okupljene domorodne prepородitelje, ali je proces oblikovanja prepородne ideologije bio dugotrajan i mukotrpan, o čemu svjedoči i najnovija knjiga dr. Nikše Stančića o ideologiji Ljudevita Gaja u pripremnom razdoblju hrvatskog narodnog prepородa. Gaj je konzistentan sustav hrvatske nacionalne integracijske ideologije gradio u tišini svoje sobe, proučavajući literaturu u kojoj je tražio oslonac za tvrdnje o historijskom kontinuitetu i jezičkoj zasebnosti hrvatskog etnikuma u okviru južnoslavenske (ilirske) cjeline, često mijenjajući svoje klasifikacije južnoslavenskih naroda i jezika i više puta u razdoblju do 1835. formulirajući pojedine elemente svoje ideologije, ostavljajući tako trag o razvoju pojedinih svojih shvaćanja. U pjesmi *Još Horvatska ni propala* Gaj je formulirao jedan element nacionalne integracijske ideologije (opseg hrvatskog etnikuma), koju je upravo tada oblikovao. Dr. Nikša Stančić je na temelju njemačkim jezikom pisanih spisa i koncepata studija sačuvanih u Gajevoj rukopisnoj ostavštini utvrdio prepородnu funkciju te pjes-